

Лигомина Тетяна Анатоліївна

студентка групи ППМ-1 -13-2.2з, VI курс, спеціальність «Практична психологія»

tatyana_ligomina@mail.ru

Науковий керівник

Дятленко Наталія Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті описано особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів. Представлено матеріал щодо теоретичного аналізу проблеми, подано результати емпіричного вивчення динаміки розвитку професійної ідентичності студентів, що освоюють спеціальність психолога, зокрема, особливості самовизначення та самосприймання себе як майбутнього психолога, динаміка намірів стати психологом, зміни у мотивації.

Ключові слова: майбутні психологи; професійна ідентичність; динаміка; структурні компоненти; розвиток; модель.

Актуальність та доцільність дослідження. За останнє десятиріччя система вищої освіти в Україні зазнала суттєвих змін. Сформувався якісно новий підхід до навчання майбутнього фахівця – компетентісний, що спрямований на формування та розвиток ключових компетенцій особистості як суб'єкта професійної діяльності. І перед вищою освітою постала нова задача: формування професійної «Я-концепції» майбутнього фахівця. Професійна «Я-концепція» майбутнього фахівця – це уявлення особистості про себе як про фахівця у відповідній галузі. І тут не можна обійти проблему становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців, оскільки остання належить до категорії понять, у яких виражене концептуальне уявлення людини про своє місце у професійній групі чи спільності.

Розвиток професійної ідентичності у вищому навчальному закладі формується у процесі здобуття знань, інтеріоризації набутих знань, практико-орієнтованої діяльності, використанні активних методів роботи для освоєння професії, а також завдяки включенню в навчальний процес циклу занять, які безпосередньо пов'язані з майбутньою професією [5].

Аналіз останніх публікацій. Вирішення проблеми професійної ідентичності знайшло своє відображення у дослідженнях К. Абульханової-Славської, Г. Андрєєвої, Г. Балла, О. Белінської, А. Борисюка, Г. Вайзер, Ж. Вірної, Н. Волянук, Г. Гарбузової, К. Гуревич, І. Дружиніни, І. Дубровіної, Е. Еріксона, Є. Єгорової, О. Єрмолаєвої, В. Зливкова, Є. Климова, А. Лукіянчука, С. Макеєва, М. Марусинець, А. Маслоу, Л. Матвеєвої, С. Оксамитної, І. Остапенко, В. Петровського, А. Сергєєва, А. Сосновської, Ю. Стрелкова, В. Франкла, Е. Фромма, І. Ханіної, Д. Шлякова, Л. Шнейдер, М. Шульги.

Проте відкритими залишаються питання стабільності-динамічності, а також нестабільності та ситуаційності цих утворень. Пояснюється це тим, що професійна ідентичність як одна з базових компонент самосвідомості, включена у процес соціалізації особистості, який, водночас, опосередковується соціокультурними й економічними обставинами життя, що відзначаються надзвичайно високою динамікою. Це і обумовило наш інтерес до проблеми розвитку професійної ідентичності у майбутніх психологів.

Об'єктом дослідження стала професійна ідентичність студентів у процесі фахової підготовки; **предметом** – динаміка розвитку професійної ідентичності студентів-психологів у процесі фахової підготовки.

Мета дослідження полягає у теоретичному дослідженні та емпіричній перевірці динаміки професійної ідентичності у процесі підготовки практичних психологів у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури в нашому дослідженні професійна ідентичність студентів-психологів буде розглядатися як система знань, умінь і навичок з професійно спрямованих дисциплін, сприймання цінностей, ідеалів, норм, вимог професійної спільноти та усвідомлення власної приналежності до цієї спільноти, що поєднує в своїй структурі такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, особистісний і операційний [14; 4; 11]. Виділяють дві функції

цього феномену, зокрема, стабілізуючу та перетворюючу, поєднання яких забезпечує професійне самовизначення і розвиток професіонала [8].

За результатами теоретичного дослідження професійної ідентичності студентів-психологів загалом та розвитку професійної ідентичності зокрема, було створено модель розвитку професійної ідентичності студентів-психологів. Модель включає в себе структурні компоненти професійної ідентичності майбутніх психологів: когнітивний, мотиваційний, особистісний і операційний, розвиток яких відбувається завдяки таким двом функціям: стабілізуючій та перетворюючій, поєднання яких забезпечує професійне самовизначення і розвиток професіонала. До моделі включені чинники [6], що обумовлюють розвиток професійної ідентичності студентів-психологів: професійні знання, уміння, навички та інші якості фахівця, такі як ідеальний образ професії, самоінтерес, вольові якості та екстраверсованість особистості; можливості соціальних перспектив; сформованість образу «Я» та його професійної складової.

У дослідженні взяли участь 60 осіб - студентів I, III та V курсів спеціальності «Практична психологія» Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Формуючи вибірку зі студентів зазначених курсів, ми орієнтувались на результати досліджень науковців, згідно з якими встановлено, що з початком навчання у вищій школі професійна ідентичність студентів вступає в стадію активного розвитку, відбувається професійне становлення, що продовжується протягом усього періоду навчання (Н. Антонова [1], І. Григорович [3], Г. Гарбузова [4], І. Дубровіна [5], Л. Мітіна [12], Ю. Поваренков [13], Н. Пряжніков та Є. Пряжнікова [15], У. Родигіна [16], Л. Шнейдер [17] та ін.).

Відповідно до розробленої теоретичної моделі розвитку професійної ідентичності студентів-психологів у процесі фахової підготовки, аналіз динаміки її розвитку на емпіричному етапі здійснювався за результатами вивчення окремих структурних компонентів (когнітивного, мотиваційного, особистісного та операційного).

З метою вивчення когнітивного компоненту професійної ідентичності було застосовано методику «Особистісний професійний план» (Є. Климова). Ця методика дала можливість визначити всі основні складові професійного самовизначення. А також оцінки рівня професійної підготовленості студентів і рівня професійного самовизначення, що відображено у бажанні працювати за обраною професією.

Відповіді респондентів опрацьовували за допомогою порівняння відсоткових показників та підрахунку Н- критерія Крускала-Уолліса.

За допомогою методики «Особистісний професійний план» (Є. Климова) було визначено, що високий рівень професійного самовизначення у студентів 3-го курсу порівняно з 1-м збільшився на чверть, середній лише 5%. Так, у студентів 5-го курсу рівень професійного самовизначення виріс на 55% порівняно з 1-м курсом та на 20% порівняно із 3-м курсом. Під час статистичної обробки результатів методики «Особистісний професійний план» (Є. Климова) було визначено: $N_{emp.} = 20,52$ при $N_{кр} = 5,991$ для $P < 0,05$ та $N_{кр} = 9,210$ для $P < 0,01$ – результати статистично значущі.

Подаємо результати рівнів професійної підготовленості в окремих показниках.

- *Оцінка власних знань про умови і особливості професії.*

Результати дослідження за цим показником такі: відсоток студентів, що визначили рівень власних знань про умови і особливості майбутньої професії як «знаю багато» на 3-му курсі порівняно з 1-м збільшився на 5%, а на 5-му курсі порівняно з 3-м на 30%. 15% студентів 5-го курсу зазначили, що вони «майже все знають про обрану професією», що свідчить про розвиток цього показника протягом навчання студентів у вищій школі.

- *Оцінка власного рівня професійних знань та вмінь на нинішній період*

Результати дослідження показали, що середній показник рівня розвитку професійних знань та умінь збільшується від 1-го до 3-го курсу на 10%, а рівень розвитку, визначений як «добрий», збільшується на 5%, порівняно із 3-тім курсом; на 5-му курсі рівень розвитку визначений як «добрий» збільшується на

35% та 5% студентів визначають власний рівень професійних знань та вмінь як «дуже добрий».

Результати дослідження за показником рівня професійного самовизначення, що відображений у бажанні працювати за обраною професією: на 5-му курсі відсоток студентів, що планують працювати за обраною професією на 15% більше, ніж на 1-му та на 35% більше ніж 3-му. За показниками третьокурсників можна побачити спад бажання працювати за майбутньою професією, що можна пояснити кризою у розвитку професійної ідентичності студентів-психологів (етап першого розчарування у професії).

Таким чином, із зазначених вище результатів дослідження прослідковується збільшення показників від 1-го курсу до 5-го, що свідчить про розвиток основних складових професійного самовизначення, збільшується рівень професійної підготовленості студентів та бажання працювати за обраною професією.

Дослідження мотиваційного компоненту професійної ідентичності було здійснено за допомогою опитувальника «Потреба у досягненні успіху» (М. Орлова); для визначення потреби та мотивації досягнення успіху і оцінкою рівня мотивації до здобуття професії.

За результатами застосування цієї методики було отримано такі результати: на 5-му курсі підвищений рівень мотивації та потреби у досягненні успіху збільшився на 5% порівняно з 1-м курсом і на 15% порівняно з 3-м курсом. Кількісний аналіз результатів опитувальника «Потреба у досягненні успіху» (М. Орлова): $N_{emp}=9,90$ $V=c-1=2$ $N_{кр}=5,991$ для $P<0,05$ $N_{кр}=9,210$ для $P<0,01$. Отже, результати статистично значущі, що свідчить про високий рівень наполегливості у студентів та прагнення досягати поставлені цілі.

Результати оцінки рівня мотивації до здобуття професії: прагнення отримати обрану професію збільшується у студентів на 5-му курсі на 10% порівняно з показниками 1-го курсу, на 3-му курсі показник дещо знижується (на 20%), що є характерним для етапу першого розчарування у професії.

Отже, мотиваційний компонент професійної ідентичності студентів-психологів вимірювався за такими критеріями: потреба та мотивація студентів до досягнення успіху і оцінка рівня мотивації до здобуття професії. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що загалом мотиваційний компонент професійної ідентичності динамічно розвивається протягом навчання у виші, проте на 3-му курсі рівень мотивації студентів дещо знижується (що є характерним для кризового етапу розвитку професійної ідентичності студентів-психологів). Як пояснюють науковці, розчарування у професії у студентів третього курсу відбувається через зіткнення ідеального і реального образу професійної діяльності.

З метою вивчення особистісного компоненту професійної ідентичності було застосовано «Методику визначення статусу професійної ідентичності» (Дж. Марсія) для визначення статусу професійної ідентичності; модифікований опитувальник «Діагностика рівня соціальної фрустрації» (Вассермана-Бойко) для студентів – визначення рівня аспектів соціальної фрустрації під час навчання у вищій школі.

Підрахувавши різницю процентних співвідношень за «Методикою визначення статусу професійної ідентичності» (Дж. Марсія), ми отримали такі результати: рівень сформованості професійної ідентичності збільшується від 1-го курсу до 5-го (сформована ідентичність на 3-му курсі більше, ніж на 1-му на 5%, а на 5-му курсі на 20% більша, ніж 1-му та на 15% більша, ніж на 3-му), що свідчить про позитивну динаміку розвитку професійної ідентичності студентів.

За результатами модифікованого опитувальника «Діагностика рівня соціальної фрустрації» (Вассермана-Бойко) для студентів було виявлено: знижений рівень соціальної фрустрації у студентів 1-го курсу (середній показник по групі = 1), рівень соціальної фрустрації у студентів 3-го і 5-го курсів також знижений, проте середній показник вказує на те, що рівень соціальної фрустрації у студентів 3-го курсу (середній показник по групі =1,3)

дещо більший порівняно з 1-м (середній показник по групі = 1) та 5-м (середній показник по групі = 1) курсом.

Статистична обробка опитувальника «Діагностика рівня соціальної фрустрації» (Вассермана-Бойко) показала такі результати: $N_{emp}=7,79$ $V=c-1=2$ $N_{кр}=5,991$ для $P<0,05$ $N_{кр}=9,210$ для $P<0,01$.

Отже, результат знаходиться у зоні невизначеності. Це можна пояснити тим, що під час навчання у вищій школі третій курс для студентів є кризовими, саме тому і рівень соціальної фрустрації підвищується, а вже на 5 курсі відбувається процес стабілізації і рівень соціальної фрустрації знижується.

Досліджуючи особистісний компонент професійної ідентичності студентів-психологів, ми дійшли висновків, що цей компонент розвивається протягом фахової підготовки (підвищується рівень сформованості статусу професійної ідентичності, зменшується рівень соціальної фрустрації). А певні зміни у розвитку обумовлені відповідними етапами розвитку професійної ідентичності студентів-психологів.

Для дослідження операційного компоненту були використані питання опитувальника для студентів, що визначають зацікавленість студентів у навчанні і оцінку готовності до самостійної праці.

Рівень зацікавленості студентів у навчанні змінюється протягом фахової підготовки (знижується на 3-му курсі), проте на 5-му курсі виходить на якісно новий рівень (у 15% студентів 5-го курсу дуже високий рівень зацікавленості у навчанні).

Результати дослідження готовності студентів до самостійної праці показали таке:

- 1-й курс: 25% студентів оцінили власну готовність до самостійної праці як погану, 40% - як посередню і 35% - добру;
- 3-й курс: 10% студентів оцінили власну готовність до самостійної праці як погану, 75% як посередню і 15% як добру;
- 5-й курс: 25% студентів оцінили власну готовність до самостійної праці як посередню і 75% вказали, що готові до самостійної праці добре.

Отже, з кожним наступним роком навчання самооцінка рівня готовності студентів до самостійної праці зростає, що свідчить про підвищення рівня впевненості студентів у власних силах.

Дослідження операційного компоненту професійної ідентичності студентів-психологів показало, що цей компонент є нестабільним, проте розвивається у процесі фахової підготовки. Рівень зацікавленості студентів у навчанні якісно збільшується на 5-му курсі, а оцінка рівня готовності студентів до самостійної праці зростає, що, в свою чергу, підвищує рівень впевненості студентів у власних силах.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, результати емпіричного дослідження показали позитивні зміни у розвитку структурних компонентів професійної ідентичності студентів-психологів, що виникають у процесі професійної підготовки. Основні зміни відбулися у самовизначенні та самосприйнятті себе як майбутнього психолога; у оцінці власних знань про умови та особливості професії; змінилися наміри щодо бажання працювати за обраною професією; гострішою стала потреба у досягненні успіху; змінився статус професійної ідентичності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н.О. Психологічні детермінанти готовності до професійної діяльності психолога / Н.О. Антонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. пр. / [за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової]. — Т. 2. — Вип. 6. — Миколаїв, 2011. — С. 28.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: Монографія. — Луцьк: Вежа, 2003. — С. 125.
3. Гнатенко П.І., Павленко В.М. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П.І.Гнатенко, В.М.Павленко. — К.: АРТ-ПРЕС, 1999. — С. 213.
4. Деркач А.А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. - М.: РАГС, 1995. — С. 45.
5. Долінська Ю.Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки / Ю.Г. Долінська // Зб. наук. пр. "Психологія". К.:НПУ, 1998. - Вип.І. — С. 357.
6. Дружиніна І. А. Дослідження динаміки розвитку структурних компонентів професійної ідентичності майбутніх практичних психологів / І. А. Дружиніна // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. — Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2008. — Т. 10, Вип. 9. — С. 120.
7. Еріксон Е. Ідентичність: юність та криза. — М.: Видавнича група "Прогрес", 1996. — С. 28.

8. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 4. – С. 69.
9. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н.Л.Иванова // Вопросы психологии. 2008.- №1. - С.89.
10. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки психолога / Н.Л. Коломінський // Практична психологія та соціальна робота. – К., 2003. – №4. – С.13.
11. Кузьмина Н.Ф. Очерки психологии труда учителя. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1967. – С. 172.
12. Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя / Л.М. Митина // Вопросы психологии, 1990. - №3. – С. 61.
13. Поваренков Ю.П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Ю.П. Поваренков // Звезды Ярославской психологии. – Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 2000. – С. 202.
14. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. - М.: Изд-во УРАО, 2002. – С. 128.
15. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства. – 3-е изд. – М.: Академия, 2005. – С. 356.
16. Родыгина У.С. Психологические особенности развития профессиональной идентичности студентов будущих психологов : дис. канд. психол. наук. — К., 2007 – С. 132.
17. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. – М.: Изд-во МПСИ, 2007. – С. 64.

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКЕ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Лигомина Татьяна Анатольевна

студентка группы ППМ-1 -13-2.2з, VI курс, специальность «Практическая психология»
tatyana_ligomina@mail.ru

Научный руководитель

Дятленко Наталия Михайловна

кандидат психологических наук, доцент кафедры практической психологии
Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченка

Анотация. В статье описаны особенности развития профессиональной идентичности будущих психологов. Представлен материал относительно теоретического анализа проблемы, поданы результаты эмпирического изучения динамики развития профессиональной идентичности студентов, которые осваивают специальность психолога, в частности, особенности самоопределения и самого восприятия себя как будущего психолога, динамика намерений стать психологом, изменения в мотивации.

Ключевые слова: будущие психологи; профессиональная идентичность; динамика; структурные компоненты; развитие; модель.

THE DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF STUDENT-PSYCHOLOGISTS' OF PROFESSIONAL IDENTITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Tetiana A. Lyhomyna

group PPM-1-13-2.2c, VI course, specialty «Practical Psychology»

tatyana_lygomina@mail.ru

Scientific adviser

Natalia M. Dyatlenko

Ph.D. in Psychology, Associate Professor of Chair of Practical Psychology of Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University

Abstract. This article describes the features of professional identity of future psychologists. It includes the materials of theoretical analysis of the problem, the results of empirical study of dynamics of development of students' professional identity, who studying to be a psychologist, features of self-determination and self-perception as a future psychologists, dynamics of intention to become a psychologist, changes in motivation.

Keywords: future psychologist; professional identity; dynamic; development; model.